

Demokrati utan parlament

Ragnar Ohlsson

1978

Innehåll

Tre demokratitraditioner	3
Centraliserad direktdemokrati	4
Federalistisk direktdemokrati	5

Kommunister anklagas ofta för att vara motståndare till demokratin. Med tröttande envishet framställs frågan om kommunisternas demokratiska trovärdighet i Sverige, Frankrike, Italien, Spanien och Portugal. Vad demokrati är - eller bör vara - diskuteras däremot sällan. Det tas för givet att demokrati är parlamentariskt styrelseskick med regelbundna, allmänna och hemliga val till en representativ församling, ett parlament, kombinerat med konstitutionell monarki eller med republik av något slag.

Ordet "demokrati" har ju emellertid inte bara **en** entydigt och klart bestämd innebörd. Det grekiska ursprungsordet har betydelsen "folk-makt" eller "folkstyre", och det är en av den politiska filosofins uppgifter att försöka precisera olika innebörder av begreppet och att diskutera för- och nackdelar med olika slag av demokrati.

Torbjörn Tännsjö, som dels är docent i praktisk filosofi (som bl.a. innefattar politisk filosofi) dels är aktiv inom VPK, har skrivit en bok om demokrati, **Demokrati och proletär revolution** (Doxa). Den är enligt författarens förord avsedd "bidra till en mer offensiv socialistisk och revolutionär diskussion kring demokratins problem".

Tre demokratitraditioner

Tännsjö går tillbaka, inte till de gamla grekerna, men väl till Jean Jacques Rousseau på 1700-talet och urskiljer tre demokratitraditioner i västerländskt politiskt tänkande: 1. klassisk demokrati, 2. ny-klassisk demokrati och 3. elitistisk demokrati. Enligt den klassiska demokratiuppfattningen är ett samhälle demokratiskt, om alla beslut i samhället fattas av alla medlemmarna tillsammans och till det allmänna bästa. I en nyklassisk demokrati väljs en representativ församling genom fria, allmänna och hemliga val, politiska beslut fattas enligt majoritetsprincipen, alla medlemmar har lika möjligheter, när det gäller att utse representanter och har lika demokratiska fri- och rättigheter. Enligt den elitistiska demokratiuppfattningen råder demokrati, om en ledande elit utses i fri konkurrens genom fria, hemliga och allmänna val, olika intressen tillfredsställs av den utsedda eliten och demokratiska fri- och rättigheter föreligger.

Om möjligheten och önskvärdheten att förverkliga dessa demokratimodeller i ett kapitalistiskt samhälle har Tännsjö mycket att säga. Framför allt framhåller han givetvis svårigheten att förverkliga demokrati av något som helst slag i ett samhälle med antagonistiska motsättningar och ytterst skev fördelning av makt och inflytande över områden som undandragits politiska beslut. Den ekonomiska sektorn är ju i ett kapitalistiskt samhälle, åtminstone till stor del undantaget från det demokratiska beslutsfattandet, samtidigt som den ytterst är avgörande för vilka politiska beslut som **kan** fattas i ett samhälle.

Men Tännsjö drar inte alla kapitalistiska samhällen över en kam: det finns skillnader mellan Chile och Sverige vad gäller graden av demokrati. Vidare argumenterar Tännsjö för den direkta demokratins överlägsenhet över olika slag av representativ demokrati. Flitigt diskuterade s.k. röstparadoxer visar att det är ytterst svårt att få sina önskemål tillgodosedda inom ett representativt politiskt system. Ett aktuellt exempel utgör kärnkraftsmotståndarna inom SAP. Antag att man i stort sett sympatiserar med SAP:s ståndpunkter i de flesta frågor men inte i kärnkraftsfrågan. Vad gör man då, om valet rycker närmare och man inte hinner påverka den stora och trögrörliga partiapparaten i tid? Det är nästan omöjligt, att tänka sig ett parlamentariskt system som verkligen skulle garantera, att alla åsiktsriktningar och intressen blev **representerade** på ett rättvist sätt. Det som krävs måste vara att var och en själv aktivt kan delta i det politiska beslutsfattandet. Demokrati förutsätter parlamentets avskaffande.

Tännsjö diskuterar många av demokratins centrala teoretiska problem, men det som gör hans bok särskilt stimulerande och tankeväckande, är att han tar upp och utförligt diskuterar frågan om demokratin under socialismen. Hur bör socialistisk demokrati se ut?

Här urskiljer Tännsjö i stort sett samma tre traditioner, som i den allmänna demokratidiskussionen: det finns socialister, som förfäktar en kollektivistisk direktdemokrati av rousseauansk typ (det är framför allt olika slag av rådssocialister), det finns de som mera är inriktade på parlamentarisk socialism (socialdemokrater och

eurokommunister) och det finns slutligen elitister (framför allt leninister av olika slag). Själva går Tännsjö in för att försvara den första formen av demokrati. Därför kan det vara värt att stanna inför den och granska Tännsjös utformning av den.

Centraliserad direktdemokrati

Den rådssocialistiska modellen brukar hämta inspiration från den folkliga organisering, som spontant ägt rum i samband med flera revolutionära perioder alltsedan Pariskommunen: Ryssland 1905 och 1917, Katalonien 1936, Chile under Allende, Portugal 1974-75, osv. Under dessa perioder har arbetarna själva mer eller mindre spontant sammanslutit sig i fabriksråd eller arbetarkommissioner för att driva företag, som övergivits av eller exproprierats från de forna ägarna. I proletära bostadsområden har kvartersråd bildats, för lösande av gemensamma angelägenheter, fördelande av tomma lägenheter, distribution av förnödenheter, osv. Det är en mera permanent struktur av det slaget som brukar kallas "folk-makt". En konkret och stimulerande beskrivning av hur arbetet i sådana råd ter sig i verkligheten får man i den bok om Portugal som en grupp syndikalister gett ut på Federativs förlag: **Folkmaktens år - veckorna före slutet**. Den beskriver läget i Portugal hösten 1975 strax innan Mario Soares grep hela makten, och den gör det underifrån: den handlar inte om maktspelet på hög nivå, den skildrar fabriksråd och jordbrukskollektiv, det dagliga arbetet för att förbättra livet för dem som dittills förtryckts. Den visar hur självkänslan växer, hur analfabeter och lågutbildade tar makten och själva försöker skapa sig en bättre framtid.

Tännsjös studie är inte på det sättet empirisk och åskådlig, och därigenom kommer han att se och framställa problem som aldrig hann visa sig i Portugal. Hans utgångspunkter och diskussioner är helt och hållet teoretiska. Så här beskriver han den proletära kollektivistiska demokratin:

"Besluten fattas kollektivt, makten utövas kollektivt, på Rousseaus manér. Hela samhället byggs upp enligt den demokratiska centralismens princip, dvs överordnade organ kan på vilken som helst punkt gripa in i underordnade organs beslut; i gengäld råder fullkomlig diskussionsfrihet, allas lika rätt att välja ombud och att fatta beslut, ombud kan när som helst återkallas, en genomgripande **rapportering** förekommer."

Tännsjös ståndpunkt kommer att likna Lenins i **Staten och revolutionen**, Lenins mest "anarkistiska" verk. Det som skiljer Tännsjös (och Lenins) ståndpunkt från vissa frihetligt socialistiska idéer om demokrati och folk-makt är framför allt den stränga centralismen. **Varje** beslut fattas (i princip) av den centrala makten. Centralkommittén kan upphäva vilket som helst beslut av en grundorganisation. Genom detta krav på centralism kommer Tännsjö att göra de argument, som talar till förmån för hans demokratiuppfattning, kraftlösa. Poängen med den klassiska demokratin var ju just att den krävde att människorna själva hade i sin makt att fatta alla beslut - att de inte överlät åt representanter att ta ställning annat än när så var absolut nödvändigt. Men i Tännsjös version kommer **alla** beslut åtminstone att kunna upphävas av det organ, som befinner sig längst bort från de berörda; makten kommer att utövas från toppen av pyramiden i stället för från botten, som var meningen. Varför insisterar han då så starkt på centralismen? Skälen är i huvudsak två: nästan alla beslut i ett samhälle är enligt Tännsjö politiskt relevanta. Eftersom nästan varje handling vi kan utföra har konsekvenser för vår egen eller andra människors lycka och olycka, eller åtminstone har som alternativ någon handling, som skulle ha sådana konsekvenser, är varje handling socialt relevant. Och alla socialt relevanta beslut, bör **alla** ha inflytande över; det är just det som är vitsen med demokrati.

Man kan t.ex. inte hävda att ekonomiska beslut inte öbr fattas på ett demokratiskt sätt: ekonomiska beslut är i högsta grad socialt relevanta och det är inte likgiltigt vilka beslut ett företag som Volvo fattar. Tännsjös poäng är att det är inte likgiltigt för **någon** svensk vilka beslut som fattas av Volvo. Därför bör alla svenskar ha något att säga till om. Det är inte bara en angelägenhet för Volvos egna anställda: Volvos beslut påverkar alla svenskar.

Sedan är det en annan fråga om den centrala makten i vissa frågor finner det lämpligt att delegera ansvaret till andra grupper i samhället. T.ex. kunde arbetets organisering på Volvo delegeras till de anställda. Men den centrala makten förbehåller sig alltid rätten att kunna upphäva beslut på lägre nivåer. Om t.ex. Volvo-arbetarna ser till att få en bra arbetsmiljö genom att suga ut damm och avgaser i fabriken och släppa ut dem i luften utanför, i så fall skall åtminstone alla göteborgare ha ett ord med i laget. Drar man nu ut detta resonemang till sin yttersta konsekvens, ser man att det är nödvändigt att den centrala makten i alla frågor själv behåller det yttersta ansvaret (eftersom den representerar **alla** medborgarna), rätten att fatta beslut och rätta till gripa tvångsåtgärder.

Tännsjö förutser också att den kollektivistiska proletära demokratin i trängda lägen kan bli terroristisk. Trotskij företrädde under de första åren efter oktober-revolutionen en sådan centralistisk kollektivism, som såg sig nödsakad att tillgripa terror. Ja, Tännsjö medger också att själva centralismen i hans demokratimodell i sig innebär risker för demokratin. Centralmakten kan börja manipulera med kongresser, ändra personval på lägre nivåer, censurera nyheter och utvecklas till en byråkrati med egna intressen. Kanske vore en blanddemokrati att föredra: en demokrati med arbetarråd och bostadskommittéer, kombinerade med parlament och demokratiska fri- och rättigheter. Ett sådant blandsystem har t.ex. skisserats av Jörn Svensson i **Du skall ta ledningen och makten**.

Men om man nu accepterat Tännsjös argumentering mot andra slag av demokrati, och ser något tilldragande i de rådssocialistiska visionerna (eller helt enkelt finner beskrivningen tilltalande av hur det faktiskt ser ut i ett samhälle med ansatser till ett rådssystem, t.ex. i **Folkmaktens år**) undrar man om det verkligen är nödvändigt att överge den klassiska demokratin för något mer "realistiskt". Visserligen borde också en representativ demokrati kunna fungera bättre i ett socialistiskt samhälle än i ett kapitalistiskt. Makten är där verkligen i händerna på folkets majoritet. Det garanterar en lägre grad av politisk ojämlikhet. Och politisk jämlikhet är en förutsättning för att en representativ demokrati skall fungera. Vidare är den viktiga ekonomiska sektorn av samhället inte längre undandragen demokratisk kontroll. Dessa båda faktorer talar för att en representativ demokrati i ett socialistiskt samhälle skulle medföra långt högre grad av folkstyre än i ett kapitalistiskt samhälle. Förutsatt att den representativa demokratin tas på allvar, dvs att det råder mötes- och organisationsfrihet, att det får finnas flera olika partier, att de medborgerliga fri- och rättigheterna respekteras, o s v. Och detta får inte bara stå i konstitutionen, det måste också faktiskt praktiseras.

Federalistisk direktdemokrati

Men ändå förefaller det ytterst sannolikt att varje form av representativ demokrati tenderar att bli elitistisk. Representanterna avskiljer sig som ett styrande skikt med egna intressen, skilda från och i många fall motsatta deras som de är satta att representera. Därför frågar man sig: finns det inte någon utformning av den klassiska demokratin som undgår de inte så litet skrämmande fallgropar som lurar på Tännsjös kollektiva allmakt? Jag tror att felet med Tännsjös demokratiuppfattning är det ivriga (leninistiska) insisterandet på centralism. Inom syndikalistisk tradition har den proletära demokratin ganska mycket liknat Tännsjös direktdemokrati, men centralismen har där ersatts av federalism, d v s frivillig samverkan. Men nu fanns det ju starka argument **för** att centralism är ett demokratiskt krav: utan att den centrala makten har allt beslutsfattande om hand (åtminstone i princip) riskerar man att viktiga beslut, som påverkar alla, kommer att undandras folklig kontroll. Vore federalistisk direktdemokrati odemokratisk?

I en federalistisk demokrati skulle i princip alla beslut som fattas av alla berörda. Makten skulle inte utgå från folket, utan behållas av folket. I stället för att - som Tännsjö - utgå ifrån att det i princip är den centrala makten, som fattar alla beslut (fast den kan delegera beslut till lägre nivåer), utgår den federalistiska uppfattningen från att besluten fattas av de direkt berörda, och endast i de fall där samordning av många olika individers och grupper beslut måste äga rum, gör man avsteg från idén om direkt beslutsfattande och endast av bekvämlighetsskäl: det är svårt att samla hela Sveriges befolkning till diskussion och beslutsfattande på en

gång. Vid nödvändig samordning företräds olika grupper (arbetarråd, bostadskommittéer osv) av omedelbart återkallningsbara ombud (som i Tännsjös modell). Men det är inte så att beslut av högre instans alltid och självklart kan upphäva beslut fattade av kollektiv på lägre nivåer. Det måste finnas en ansvarsfördelning mellan de direkta folkförsamlingarna, där alla deltar och de representativa församlingarna där ombud för olika grupper fattar beslut i övergripande frågor. Vagt uttryckt bör varje beslut fattas på "den nivå där det hör hemma". Så mycket som möjligt bör vara underkastat makten hos de lokala grupperna i vilka alla deltar.

Tännsjö skulle nu invända att det nästan inte finns några beslut, som exklusivt angår någon lokal grupp av människor. Åtminstone finns det få - ens för denna grupp - **viktiga** beslut som inte har konsekvenser för en så stor grupp människor, att det blir nödvändigt att fatta beslut genom ombud. Eftersom fler grupper än en enda berörs, vore det odemokratiskt om en grupp genom sitt veto, kunde hindra alla de andra, som kanske utgör en överväldigande majoritet, från att få sina intressen tillgodosedda.

Antag t.ex. att Sverige vore organiserat på direktdemokratiskt vis, och att ombud för alla Sveriges regioner hade träffats och beslutat att för att tillgodose det svenska behovet av elenergi, är det nödvändigt att bygga ut kärnkraften och att för det ändamålet börja bryta uran i Ranstad. Skövde kommun säger nu nej till uranbrytning i Ranstad. Ingen annanstans kan uran brytas i Sverige och det finns ingen möjlighet att lika billigt skaffa uran i utlandet. Skall nu verkligen Skövdes befolkning kunna hindra resten av svenskarna från att få tillräckligt med elström?

Tännsjö menar, att nästan alla beslut är av den här typen. Och kanske har han rätt, när det gäller ett modernt högindustrialiserat samhälle, där varje del är integrerad med helheten och självförsörjningsgraden är ytterst låg i varje region. Kanske klassisk demokrati - folkstyre genom folkmakt - är orealistiskt i ett modernt industrisamhälle? Är inte det i så fall ett starkt skäl mot det högindustrialiserade samhället?

Men jag tror att Tännsjös centralism bitvis vilar på principiellt felaktiga antaganden. Han antar, som jag framhållit, att det knappast finns några beslut som är av någon vikt och som samtidigt bara berör någon enstaka grupp i samhället. Man kan t.ex. enligt Tännsjö inte urskilja någon "privat sfär" inom vilken det bara angår den handlande själv, vad han gör. På samma sätt kan man inte göra någon principiell avgränsning av frågor, som bara skulle angå t.ex. Volvo-arbetare och inte också de flesta göteborgare, ja de flesta svenskar. För Tännsjö är politiken så allomfattande att det finns ytterst små marginalområden av mänskligt handlande, som inte bör värderas politiskt. Nästan varje handling, som kan utföras har åtminstone något alternativ, som skulle få politiska konsekvenser. Därigenom blir handlingen politisk. Och alla politiska beslut angår alla. Därför tillkommer det i sista hand centralkommittén att avgöra vilka byxor jag skall ha på mig, vad jag skall äta till frukost och vem jag skall gifta mig med. Endast därför att det skulle bli så ohyggligt otympligt att låta centralkommittén fatta alla beslut, delegerar den vissa av dem till enskilda eller kollektiv. Det finns inga individuella fri- och rättigheter i Tännsjös samhälle.

Det är den här punkten som bör ifrågasättas. Jag tror att det verkligen finns en privat sfär, liksom det också finns - viktiga - beslut som bara angår en viss grupp. Det är Tännsjös utilitarism - som anges som den normativt etiska utgångspunkten för Tännsjös politiska filosofi - som leder honom vilse. Det är inte osannolikt att nästan varje beslut av enskilda eller kollektiv har konsekvenser för andra, åtminstone i så måtto, att hade man fattat ett annat beslut, så skulle andra människors liv och lycka ha påverkats. Så finns t.ex. möjligheten, att som alternativ till en förändring av arbetsrutinerna på Volvo införa att en viss del av arbetsstyrkan avdelas för att gå ut på stan och slå folk med skiftnycklar.

I den meningen är ett beslut om omorganisering av arbetet vid maskinmonteringen, moraliskt och politiskt relevant för en större grupp än de anställda. Men jag tror ändå att det finns ett moraliskt och politiskt godtagbart sätt att avgränsa de beslut, som exklusivt angår en viss grupp. Vagt uttryckt: beslut som inte skadar utomstående bör fattas av den grupp, som har att utföra beslutet. Det innebär att Volvo-arbetarna inte har rätt att fatta beslut om att en del av arbetsstyrkan skall gå ut och slå folk med skiftnycklar. Men innebär det också att Skövde kommun inte kan inlägga sitt veto mot Ranstad-gruvan?

Jag tror inte det. Men det beror på hur situationen ser ut. Är Sverige i desperat behov av elenergi, dvs människor skulle lida och dö, om inte uranproduktionen i Ranstad kom igång, då är det en angelägenhet för hela folket. Men om resultatet av att brytningen inte kommer igång blir sänkt levnadsstandard eller sänkt ökningstakt i BNP eller något dylikt, då är det inte fråga om skada på utomstående. Begreppet "skada" måste uppfattas på ett ganska snävt och konkret sätt: någon eller några människor får sitt liv förstört, de dör, lemlästas eller drabbas av svåra sjukdomar.

Ingen individ eller grupp har rätt att fatta beslut som skadar någon, om det inte är nödvändigt för att undvika att ännu fler skadas. Men när det gäller beslut, som inte har denna karaktär, ligger rätten att fatta beslut hos den som skall utföra beslutet. Om Volvo-arbetarna beslutar att arbeta hårdare för att få medel till en fond för byggande av en allmän simhall i Göteborg, är det deras ensak. Alla göteborgare kanske har intresse av att det byggs en simhall, men de skadas inte om den inte byggs. Därför bör inte alla göteborgare ha ett ord med i laget, när det gäller Volvo-arbetarnas arbetstakt. Den är Volvo-arbetarnas ensak.

Skälet härför är att ett viktigt värde som politiken bör förverkliga är att så många som möjligt får tillfälle att själva uppställa och eftersträva mål. Mänsklig självständighet och frihet är ett väsentligt värde, ett värde som bör förverkligas. Och det gäller inte bara individuell frihet. En individ kan vara fri men oerhört maktlös: han kan välja mellan många olika handlingar, men ingen av dessa handlingar påverkar hans liv på ett avgörande sätt. Därför sammansluter sig människor i kollektiv för att gemensamt förverkliga stora mål. Men det är viktigt att sådana sammanslutningar verkligen är frivilliga. Staten kan inte bli en sådan organisation, eftersom vi inte kan välja och vraka vilken stat vi vill tillhöra. Därför är centralismen oacceptabel och federalismen en nödvändighet.

Det Anarkistiska Biblioteket

Ragnar Ohlsson
Demokrati utan parlament
1978

Frihetlig Socialistisk Tidskrift #2 1978

www.anarkistiskabiblioteket.se